

МУЗИКАНТИ НА СЛУЖБІ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВИТЕЛІВ

СТУДІЇ

Мініатюра «Игрища» з Радзивілівського літопису

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА НАШИХ ПРАЩУРІВ ВІДІГРАВАЛА ВАЖЛИВУ РОЛЬ У ПОЛЬСЬКІЙ КОРОНІ. САМЕ РУСИНИ ПЕРЕВАЖАЛИ ПРИ ДВОРІ ВЛАДИСЛАВА II ЯГАЙЛА. ВИХОВАНИЙ У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ, КОРОЛЬ ЗРОСТАВ В ОТОЧЕННІ РУСЬКОЇ КУЛЬТУРИ. РУСИНАМИ БУЛИ НЕ ЛИШЕ МУЗИКАНТИ, А Й СОКІЛЬНИЧІ, МИСЛИВЦІ, КУПЦІ, ПЕКАРІ ТОЩО. ВІРОГІДНО ЇХНЯ КУЛЬТУРА МАЛО ВІДРІЗНЯЛАСЯ ВІД КУЛЬТУРИ СУСІДІВ НА ЗАХОДІ, ЯК-ОТ У ТЕВТОНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ЧИ УГОРСЬКОМУ КОРОЛІВСТВІ. НАЙДАВНІША ЗБЕРЕЖЕНА НОТНА ПІСНЯ ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА МОГЛА БУТИ ЗАПИСАНА ПІДО ВПЛИВОМ РУСЬКИХ МУЗИКАНТІВ

КЛАВІКОРД ДЛЯ КНЯГИНИ

Трубачі великого князя литовського Вітовта (1350–1430) кілька разів згадані в касовій книзі Марієнбурґа, столиці Тевтонської держави. «4 марки видані трубачам Вітовта у День святого Варнави», – записано 10 червня 1399 року.

Найімовірніше, це були військові музиканти, головна мета яких – не музична, а кур'єрсько-

Не без того, що в її супроводі були і вихідці з Русі.

Магістри Тевтонського ордену використовували музикантів як елемент культурно-політичного впливу. Передусім – на дружину Вітовта. Анна активно брала участь у високій політиці і впливала на рішення свого чоловіка. Року 1400 в каплиці Великих магістрів у Марієнбурзі спеціально для Анни грали двоє німецьких

Там зображено декілька скрипок-фіделів і портативних органів, лютню та арфи, а також військових музикантів із поперечною флейтою і барабаном.

РИБОЛОВЛЯ У СУПРОВОДІ ФЛЕЙТИ

При дворі правителя сусіднього Угорського королівства Сигізмунда Люксембурґа (1368–1437) також були музиканти. Про це свідчить

Мініатюра з Радзивілівського літопису із зображенням трубача-герольда

дипломатична діяльність. Тевтонський орден був могутнім сусідом Великого князівства Литовського й регулярно загрожував своїми військовими кампаніями. Протягом 1393 року до Вітовта приїжджали трубачі і від польського короля Владислава II Ягайла. Очевидно, вони виконували подібну функцію.

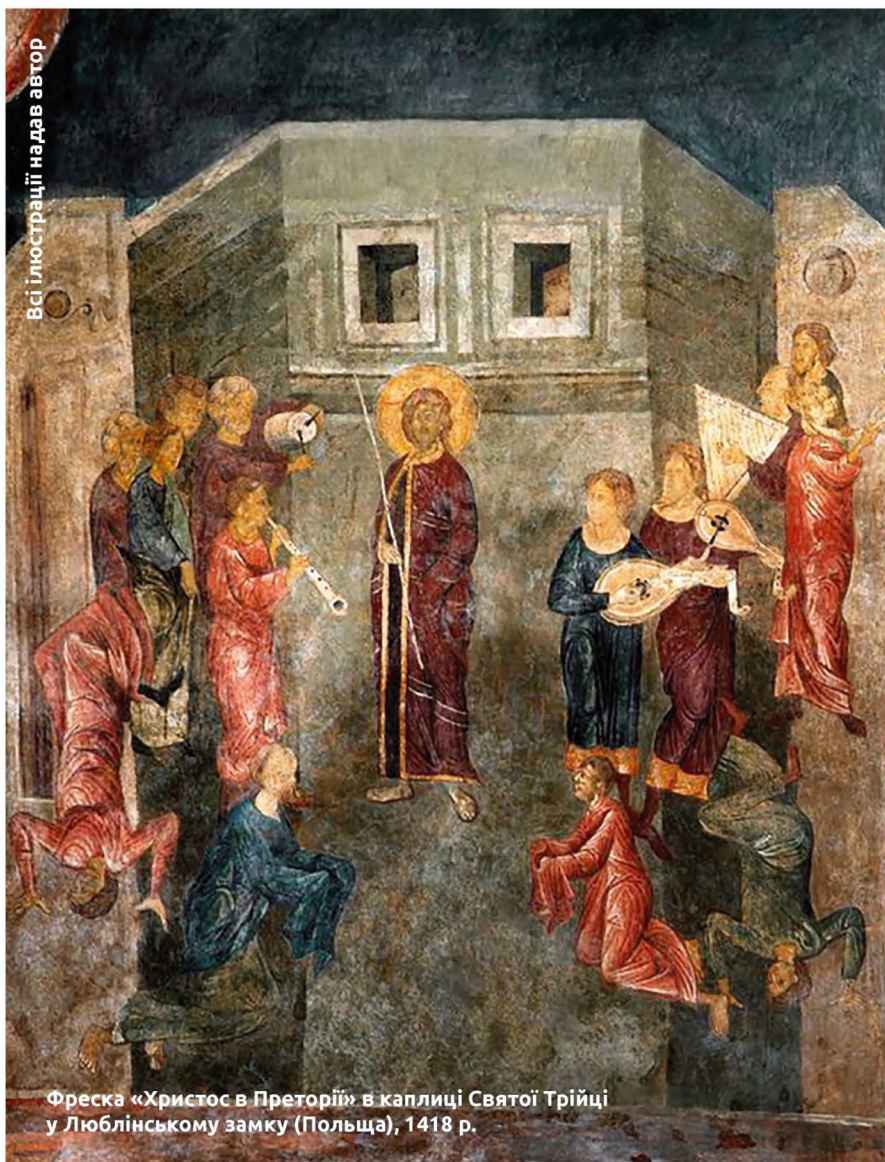
Власних музикантів мала княгиня Анна Святославна († 1418), Вітовтова дружина, донька смоленського князя. Року 1399 вона з чоловіком перебувала у столиці німецьких лицарів.

фіделістів – себто скрипалів. 1406 року до Вітовтового двору скерували цілий ансамбль на чолі з «менестрелем» Пастернаком, майстром гри на скрипці. Ще через два роки магістр Ульріх фон Юнгінген (1360–1410) власним коштом придбав для Анни клавікорд і портативний орган. Це одна з найдавніших згадок про клавікорд у Європі.

Який вигляд мали ті музичні інструменти, можна побачити на автентичних розписах та оздобах, що збереглися в замку Марієнбург.

повідомлення зі швейцарського міста Фрібур від 1431 року. Ім'я та інструмент придворного не вказано.

Короля зі свитою бачимо на одній із копій рукописної «Хроніки Констанцького собору», який відбувся у 1414–1418 роках. Її автор Ульріх фон Ріхенталь був очевидцем тієї події. Попереду кінного загону прямують двоє трубачів. В руках тримають металеві звивисті труби, до яких прикріплені прапори-знамена.

Фреска «Христос в Преторії» в каплиці Святої Трійці у Люблінському замку (Польща), 1418 р.

Творець іншого рукопису – «Книги про короля Сигізмунда» – Ебергард Віндек особисто служив монархові. На одній із тамтешніх мініатюр зображено короля та чотирьох німецьких принців, які плывуть на човні річкою Вах (сучасна Словаччина) і виловлюють осетрів. Принци грають на двох металевих закручених трубах, повздовжній флейті чи шалмеї та барабані-таборі.

У тогочасних угорських документах згадано інших звичних для тієї епохи музикантів: скрипалів, лютнистів, трубачів, шипошів, барабанників та співаків.

Цілком імовірно, що й вони служили Сигізмундові.

ТИМПАНІСТ БІЛЯВА, ЦИТАРИСТ МИХАЛКО

На відомостей про музикантів натрапляємо в рахунках польського короля Владислава II Ягайла (1362–1434). Їх означували трьома латинськими термінами: фістулятори – себто ті, які грали на духових інструментах, цитаристи – на струнних і тимпаністи – на ударних. Відомо про понад 70 виконавців із питомо руськими іменами – як-от про тимпаніста Біяву чи цитариста

Михалка. Окрім цього, у рахунках короля неодноразово вказували походження руських музикантів. Цікаво, що навіть касова книга Марієнбурга 1404 року зафіксувала виплату 1,5 марки руському королівському фіделістові.

Року 1407 за наказом Владислава перебудували каплицю Святої Трійці в Люблінському замку. У наступному десятилітті тут була створена фреска «Христос у Преторії». На ній зображені музиканти з поширеними тоді інструментами: лютнею, скрипкою, псалтирем, рогом, шалмеєм та барабаном. Мабуть, такими користувалися і згадані в документах вихідці з Русі.

При дворі Ягайла служили не лише руські музиканти-інструменталісти, а й їхні земляки-дяки – Матвій, Мишко та інші, імена яких у документах не вказані. В окремих випадках русинів називають схизматиками, тобто православними. Тож цілком імовірно, що в оточенні польського правителя лунали православні богослужбові піснеспіви та духовні пісні.

Можливо, саме руське оточення Владислава принесло до королівства пісню Bogurodzica – «Богородиця». Це з нею на вустах об'єднане військо Владислава II Ягайла та Вітовта завдало нищівної поразки Тевтонському ордену і тим самим чи не остаточно підірвало його військову міць. Найдавніша копія пісні датована 1408 роком. Текст написаний латинкою і з полонізмами, проте він не вичитується без знання руської мови, про що ще на початку ХХ століття вказував філолог Василь Щурат.

Перший великий польський історик Ян Длугош (1415–1480) називає цю пісню «батьківською». Виникає запитання: батьківська для кого? Можливо, для Ягайла? Тоді її витoki варто шукати у Великому князівстві Литовському.

Цікаво, що всі перші руські літописні храми присвячували тільки Богородиці. Польські джерела оперують значно меншими свідченнями про її культ. Натомість Діва Марія була покровителькою Тевтонського ордену. Про це свідчить і його назва – Ordo domus Sanctae Mariae Theutonicorum Ierosolimitanorum, і назва столиці – Марієнбург, себто Місто Марії.

ВІЙСЬКОВІ ТРУБАЧІ

Молодший брат Владислава II Ягайла – Свидригайло (приблизно 1370–1452) – називав себе великим князем Руським. Деякий час він проживав на землях Тевтонського ордену, де шукав підтримки, щоб заволодіти престолом Великого князівства Литовського. У Касовій книзі Марієнбурґа зафіксовано два записи від 13 та 16 липня 1403 року про князівських трубачів: «6 марок трубачам князя Свидригайла після Дня святої Маргарити».

У той час аналогічні трубачі були і в інших східноєвропейських правителів: у кримськотатарського хана Хаджи-Гірея (1397–1466) (*tubeta imperatoris tartarorum* – трубач-тубета татарського імператора – 1455 рік), плочького та белзького князя Земовита IV (1352–1426) (1393 рік), у того ж таки Владислава II Ягайла (*Bartholomeo tubicine* – трубач Бартоломео – 1393 рік).

Який вони мали вигляд, можна уявити за допомогою Радзивілівського літопису, створеного у 1490-х на Волині. На п'яти мініатюрах зображено трубачів-герольдів у типовому німецькому одязі того часу. Це не дивно, якщо ми згадаємо, що музиканти Гедиміновичів неодноразово подорожували вглиб земель Тевтонського ордену. Вони грали на металевих двічі зігнутих трубах. В окремих випадках на

Король Сигізмунд Люксембург у супроводі чотирьох німецьких принців, які грають на музичних інструментах

інструментах містився прапорець. Ідентичні труби були і в делегації Сигізмунда Люксембурґа.

СКОМОРОХИ ТА МЕДВЕДНИКИ

Руське музичне мистецтво розвивалося. Року 1495 руські йокулятори – скоморохи – примандрували до двору угорського короля Владислава II Ягеллончика в Буді: *E. d. Rutenis Jocularibus, qui deferunt & faciunt ludere ursum, ex Mandato Regio dati funt 2* («Русинські йокулятори, які привели ведмедів та влаштували з ними ігри, за дорученням короля їм дали

2 фунти»). Угорський король був онуком Владислава II Ягайла. Мабуть, це вплинуло на прийняття руських йокуляторів при дворі.

Руських і литовських скоморохів знали і в інших європейських країнах. Їхнє зображення бачимо в «Історії північних народів» шведа Олафа Магнуса, надрукованої у Римі 1555 року. Також там є музиканти – четверо трубачів і барабанник. Барабан-табор аналогічної форми є і в Радзивілівському літописі на мініатюрі «Игрища».

Текст Іван КУЗЬМІНСЬКИЙ